

Prof. dr hab. Jerzy Trzebiński
Wydział Psychologii
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

**Ocena rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego Dr Małgorzaty Puchalskiej-Wasył
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia**

Ogólna charakterystyka działalności naukowej

Dr Małgorzata Puchalska-Wasył w ciągu całej edukacji psychologicznej i dotychczasowej kariery zawodowej jest związana z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, gdzie w roku 1999 uzyskała tytuł zawodowy magistra psychologii, w roku 2004 stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii i od tego czasu do chwili obecnej zatrudniona jest w Katedrze Psychologii Osobowości Instytutu Psychologii.

Badania dr Małgorzaty Puchalskiej-Wasył dotyczą dialogów wewnętrznych, czyli procesów umysłowych, polegających na prowadzeniu wewnętrznego dialogu między podmiotem a wyobrażaną postacią, istniejącą realnie lub wymyśloną przez osobę. W koncepcji Huberta Hermansa, która stanowi teoretyczne ramy badań autorki, dialog wewnątrz może być rozpatrywany jako szczególna transformacja dialogów z osobami w rzeczywistości społecznej a układ relacji między podmiotem dialogu a postaciami z którymi jednostka prowadzi często wewnętrzne dialogi przypomina strukturę grupy społecznej. Wychodząc z takich wyjściowych założeń autorka przeprowadziła w ciągu ostatnich kilkunastu lat wiele interesujących i różnorodnych badań, rozwijając przy tym koncepcję Hermansa o nowe wątki badawcze. Wyrazem tych osiągnięć są liczne i znaczące publikacje, granty i aktywność na konferencjach naukowych.

Wskazany przez Dr Puchalską-Wasyl osiągnięciem naukowym w rozumieniu z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki jest zbiór 8 artykułów z tego 7 w czasopismach zagranicznych /anglojęzycznych/, w tym 6 z bazy JCR. W większości tych publikacji jest autorką samodzielną lub współpracującą z jednym partnerem. Ponadto, dr Puchalska jest autorką 4 artykułów w czasopismach z bazy JCR lub ERIH (w trzech przypadkach samodzielną) plus 7 artykułów /napisanych po doktoracie/ w czasopismach nie wchodzących do JCR lub ERIH. Po uzyskaniu stopnia doktora Dr Puchalska-Wasyl opublikowała również 2 samodzielne monografie książkowe oraz 7 samodzielne rozdziały w monografiach, najczęściej zagranicznych (5). Warto też wymienić redagowanie przez nią /po doktoracie/ trzech monografii książkowych. Aktywność publikacyjna Autorki nasiliła się w ostatnich dwóch latach.

Zdecydowana większość wymienionych publikacji dotyczy problematyki dialogów wewnętrznych. Można więc powiedzieć, że wieloletnie zainteresowania badawcze dr Puchalskiej-Wasyl są skoncentrowane na jednym obszernym obiekcie badawczym i dotyczą jego najważniejszych aspektów, mianowicie: (1) typologii dialogów wewnętrznych (2) uwarunkowania siły tendencji do prowadzenia dialogów wewnętrznych a także do prowadzeniu dialogów wewnętrznych określonego typu, (3) konsekwencji skłonności do prowadzenia takich dialogów i ich określonych typów w zakresie różnych parametrów dobrostanu oraz zachowań jednostki i ich efektywności.

Podstawowe osiągnięcia badawcze autorki.

Poniżej omówię dokonania badawcze dr Puchalskiej-Wasyl opisane w artykułach zgłoszonych przez autorkę jako podstawowe osiągnięcia w procedurze habilitacyjnej. W zakresie klasyfikacji zjawiska, autorka podaje fakty empiryczne sugerujące istnienie czterech podstawowych typów partnerów wewnętrznych dialogów. Autorka wyodrębnia te typy ze względu na postawę emocjonalną podmiotu do symulowanego rozmówcy. Podstawą

empiryczną tego podziału jest obserwacja różnorodności wymienianych przez badanych swoich „wewnętrznych rozmówców” a następnie ich kategoryzacji z wykorzystaniem statystycznej metody *clustering*.

Dr Puchalska-Wasyl zaproponowała ponadto klasyfikację struktury wewnętrznych dialogów. Wyodrębniła mianowicie dialogi konfrontacyjne i integrujące, biorąc za kryterium osiągnięty rezultat dialogu: osiągnięcie porozumienia w zakresie przedmiotu prowadzonego dialogu /dialog integrujący/ lub ustalenie wygranego i przegranego w wewnętrznej dyskusji /dialog konfrontacyjny/. Powołując się na wyniki własnych badań autorka dowodzi, że wymienione dwa typy dialogów nie są dwoma biegunami jednego wymiaru ale mają charakter dwóch odrębnych wymiarów. Świadczy o tym między innymi powtarzający się brak korelacji między tak wyodrębnianymi cechami dialogów wewnętrznych. Można mówić więc o różnym nasileniu integracyjności (szukaniu porozumienia) i różnym nasileniu konfrontacyjności każdego dialogu wewnętrznego, obserwując jego przebiegu i zakończenie. Można następnie badać uwarunkowania i konsekwencje zróżnicowania wewnętrznych dialogów pod względem tych dwóch charakterystyk. Dr Puchalska-Wasyl skonstruowała dwie skale do pomiaru natężenia obu tych cech w dialogach osoby. Przyprowadzone wyniki potwierdziły hipotezę autorki, że istnieje związek między natężeniem (indukowanym eksperymentalnie lub występującym u jednostki) każdej z dwóch cech dialogów a typami partnera wybieranego spontanicznie do tego dialogu. Okazało się mianowicie że do dialogów integracyjnych wybierani są partnerzy o typie *oddany przyjaciel* i *ambiwalentny rodzic* a do dialogów konfrontacyjnych partnerzy o typie *dumny rywal* i *bezradne dziecko*.

Omówione dwa wątki badań są obiecujące. Ich konceptualizacja i uzyskane wyniki są ważnym i oryginalnym osiągnięciem autorki. Dr Puchalska-Wasyl przedstawiła fakty inspirujące do wielu interpretacji i do dalszych badań. Mam dwie uwagi krytyczne do zrealizowanego przez nią cyklu badań.

1. Autorka nie weryfikowała swojej hipotezy na temat istnienia uniwersalnych typów dialogowych parterów oraz podstawowych rodzajów dialogów na drodze obserwacji realnych odczuć i myślenia ludzi zaangażowanych w wewnętrzny dialog. Obserwacja przyczyn, przebiegu i konsekwencji dialogów i parterów w dialogu w dotychczasowych badaniach autorki ma charakter bardzo pośredni i opiera się na samopisach uzyskiwanych od badanych. Moim zdaniem osłabia to wartość dowodową uzyskanych danych, ponieważ samoświadomość badanego i jego umiejętność do oceniania badanych aspektów swoich odczuć, sądów i zachowań są ważnymi i niekontrolowanymi przez badacza uwarunkowaniami otrzymanych samoocen. Znacznie bardziej przekonujące dane pochodziłaby z samoobserwacji robionych w postaci dzienniczków z zapisem świeżych faktów. W psychologii stosowane są też od lat bardziej zaawansowane techniki samoobserwacji aktualnie zachodzących procesów psychicznych w kontrolowanych interwałach czasowych. Tego rodzaju metody dostarczałyby znacznie bardziej rzetelnych danych na temat treści dialogów wewnętrznych a tym samym umożliwiłyby bardziej trafną ich klasyfikację oraz wykrywanie uwarunkowań ich różnych form i ich konsekwencji. Uwaga ta może być traktowana jako sugestia zmiany strategii badawczej w dalszych etapach prac badawczych autorki.
2. Wydaje mi się, że w swoich badaniach Dr Puchalska-Wasył nie wykorzystuje w dostatecznym stopniu wiedzy z psychologii społecznej na tematy spostrzegania społecznego (tzw. social cognition). W ramach tej wiedzy partnerzy do wewnętrznych dialogów byłiby analizowani jako postaci pochodzące ze świata społecznego jednostki, tak jak jest on reprezentowany w jej umyśle, jako świat realny lub możliwy (*possible realities*, Bruner). Takie podejście pozwoliłoby wyjść poza charakterystyki czterech prototypowych postaci dialogowych odwołujące się raczej do metafor (tak wydaje się

postępować autorka) i odwołać się do pojęć z nurtu social cognition. Pojęcia te opisują nie tyle wyobrażone przez jednostkę „osobowości” partnerów z którymi wchodzi w interakcje (i dialog wewnętrzny) co kluczowe dla interakcji wymiary czy cechy drugiego człowieka. Przykładowo, takimi cechami ważnymi dla charakteru wewnętrznego dialogu, może być odczuwana dominacja lub podporządkowanie wobec podmiotu dialogu, lub wrogość vs przychylność wobec podmiotu. Punktem wyjścia w badaniach nad dynamiką wewnętrznych dialogów prowadzonych przez jednostkę byłby wtedy model teoretyczny ułatwiający szukanie takich cech. Model taki z pewnością musiałby uwzględnić dorobek psychologii społecznej w zakresie uwarunkowań i sposobów poznawczego reprezentowania osób i grup społecznych i konsekwencji tych sposobów dla rozumienia i przewidywania (w tym również symulowania możliwych sytuacji). Generalnie, jeśli posługujemy się – tak jak to robi Autorka - metaforą Hermansa, w której pozycje w symulowanych dialogach prowadzonych przez daną jednostkę są przetworzeniem struktury realnych relacji w jakie wchodzi ta jednostka z otoczeniem społecznym, to warto (a) skorzystać z wiedzy na temat tego rodzaju realnych zależności by (b) testować je następnie w odniesieniu do rzeczywistości wewnętrznych dialogów.

Wydaje mi się ponadto, że ten ciekawy wątek badawczy można by rozwinąć poszukując dialogowej aktywności jednostki, gdy wymóg sytuacji zmusza ją do trudniejszych dialogów wewnętrznych. Jak jednostka radzi sobie z integracją odrębnych perspektyw (dialog integracyjny), gdy rozmówca w wewnętrznym dialogu jest postrzegany jako wróg a nie przyjaciel? Lub jak jednostka radzi sobie z potrzebą konfrontacji z rozmówcą (dialog konfrontacyjny), reprezentowanym w jej umyśle jako przykład *oddanego przyjaciela*. Takie trudniejsze sytuacje dialogowe pozwoliły by na uaktywnienie się osobowościowych uwarunkowań sposobu prowadzenia dialogu wewnętrznego. Ponadto, wiedza na temat tego

rodzaju dialogów mogłaby mieć praktyczne znaczenie dla różnych form psychoterapii i treningu interpersonalnego.

Interesujące są wyniki badań dr Puchalskiej-Wasył na temat związków między językowymi wyrażeniami w jakich opisywany jest przebieg własnych dialogów wewnętrznych a natężeniem jego integracyjności oraz konfrontacyjności. W trakcie tych badań ujawniła się rola perspektywy czasowej oraz szerzej: dystansu czasowego do problemu, którego dotyczy dialog, w wyznaczaniu jego charakteru: integracja czy konfrontacja. Badania te dotyczą moim zdaniem względnie stabilnych, poznawczych uwarunkowań form wewnętrznych dialogów.

Badania autorki opublikowane w *Applied Cognitive Psychology (2014)* nie wiążą się z tematyką wewnętrznego dialogu gdyż nie występuje w nim druga – wyobrażona – osoba będąca symulowanym rozmówcą. Badany proszony jest w tych badaniach o zadanie sobie samemu pytania i odpowiedź na nie („Tak”) a potem obserwowana jest efektywność jego działania. Badania te przypominają dość proste oddziaływania mające zwiększyć motywację /zaangażowanie/ do działania.

Kolejny, ciekawy obszar badań Autorki to różnice w konsekwencjach psychicznych i społecznych wynikające z tendencji do prowadzenia dialogów integracyjnych versus konfrontacyjnych. Mam dwa zastrzeżenia i jedną rekomendację dotyczącą dalszego sposobu prowadzenia badań i rozwijania teorii przez autorkę.

1. Jeśli badamy funkcje, czyli konsekwencje jakiegoś czynnika, to najlepszą metodą jest eksperyment, w którym manipulujemy tym czynnikiem a następnie obserwujemy efekty. W cyklu wieloletnich badań nad powyższym zagadnieniem nie ma zastosowanej metody eksperymentu. Nie widzę jednak przeszkód, by stworzyć eksperymentalne sytuacje wywołujące nastawienie do konstruowania wewnętrznego dialogu o charakterze integrującym lub konfrontacyjnych na określony temat a następnie sprawdzać różne efekty obu form dialogu.

Trafność zastosowanego oddziaływania można sprawdzić bezpośrednio, poprzez analizę treści wewnętrznego dialogu sprawozdawaną przez badanego w danym warunku eksperymentalnym. Badania korelacyjne nie umożliwiają obserwacji przyczynowo skutkowej struktury a tym samym przyczynowe interpretacje wyników są pozbawione solidnych podstaw i inspirują bardziej do formułowania hipotez do dalszej weryfikacji niż przekonujących konkluzji. Trudno jest stosując korelacyjną metodologię, ustalić, czy dialogowy styl integracyjny przyczynia się długofalowo do silniejszego poczucie więzi z bliskimi, czy też zachodzi kierunek odwrotny.

Wzorcowy i naturalny zarazem model metodologiczny badań nad genezą i efektami dialogów wewnętrznych mógłby być taki:

Eksperymentalnie wywołany stan dialogu vs kontrola → Obserwacja generalnych efektów:
stany wewnętrzne → zachowania

Eksperymentalne wywoływanie różnych typów dialogu → Obserwacja efektów typów dialogu:
stany wewnętrzne → zachowania

Eksperymentalne wywoływanie określonych sytuacji interpersonalnych → Obserwacja efektów w postaci:

- wzbudzenia lub nie dialogu wewnętrznego
- wzbudzenia różnych typów dialogu wewnętrznego

Wprowadzenie manipulacji eksperymentalnej umożliwia wiarygodne śledzenie ciągu przyczynowo skutkowego: od genezy dialogu poprzez stany wewnętrzne wywołane dialogiem do wynikających z nich decyzji i działania. Taki paradygmat metodologiczny ma wartości heurystyczne: skłania badacza do konceptualizacji wewnętrznego mechanizmu zachowania a nie modelu np. konstelacji stabilnych cech psychicznych korelujących z np. formami dialogów.

2. Zjawiska które dr Puchalska-Wasył bada jako konsekwencje różnic w stylach dialogu, nie są czymś specyficznym dla dialogów. Konsekwencje te dotyczą – na przykład - poczucia wsparcia, więzi z innymi, wglądu w analizowaną sprawę. Do obserwacji tych poczuć autorka ułożyła własny kwestionariusz. Mam w związku z tym drugie zastrzeżenie: Wydaje mi się że Autorka niepotrzebnie konstruuje własne miary, mając możliwość korzystania ze skal już istniejących i sprawdzonych w wielu badaniach. Te istniejące metody nie tylko mają dobrze zweryfikowaną trafność ale też używane były do badania innych zależności a więc wyniki badań nad dialogami z ich użyciem mogły by być interpretowane w szerszym kontekście zbadanych zależności. Dodatkowo, czytelnicy /i recenzenci zagranicznych czasopism/ mają większe zaufanie do skal używanych wielokrotnie w różnych badaniach i w wielu krajach.

3. Trzecia uwaga nie ma raczej charakteru zastrzeżenia, jest rekomendacją rozszerzenia zakresu badanych efektów. Autorka badała kwestionariuszem głównie poczucia i spostrzeżenia na własny temat. Natomiast warto i trzeba – zwłaszcza w przypadku wieloletniego planu badań - badać realne zachowania osoby i ich efekty a także inne „realne stany” mierzone obiektywnymi miarami. Przykładami prawdopodobnych efektów wewnętrznego dialogu integracyjnego była by większa kreatywność w rozwiązywaniu problemów, uważność wobec realnych argumentów partnera, wzrost zachowań altruistycznych i pozytywnych wobec partnera lub grupy ale też większa skłonność do *deliberacji* versus jednoznacznej decyzji. Wszystkie te efekty można mierzyć obiektywnymi miarami, używając powszechnie stosownych metod, lub konstruując trafne sytuacyjne pomiary. Wyniki tych badań byłyby ważne i interesujące nie tylko dla badaczy wewnętrznych dialogów ale też innych obszarów badawczych psychologii czy socjologii.

Kolejnym, potencjalnie ważnym obszarem badań dr Puchalskiej Wasył są uwarunkowania tendencji do stosowania dialogów a także do stosowania dialogów różnych typów np. integracyjnych vs konfrontacyjnych a także dialogów o różnych zabarwieniach emocjonalnych.

To jest bardzo ciekawy wątek badawczy. Autorka wykonała na ten temat szereg badań. Są one w większości poświęcone szukaniu związków korelacyjnych między stałymi cechami osobowości mierzonymi NEO-PI-R oraz stylami interpersonalnymi, np. stylem przywiązania a tendencjami dialogowymi. Mniej jest badań poświęconych sytuacyjnym (społecznym) uwarunkowaniom nasilenia i charakteru aktywności dialogowej. Badania te dotyczyły na przykład roli temporalnej interpretacji problemu do rozwiązania w aktywności dialogowej. Nie byłem zaskoczony czytając, że związki między cechami osobowości (jako stałymi, uwarunkowanymi biologicznie dyspozycjami) a charakterem prowadzonych wewnętrznych dialogów nie są duże. Co więcej – jeśli nawet są zaobserwowane - trudno było je interpretować w kategoriach określonego mechanizmu psychologicznego. Można ten kłopot zauważyć w podsumowaniach tych badań dokonanych przez dr Puchalską-Wasyl. Dużo więcej ciekawych wyników i interpretacji pojawia się w pracach autorki poświęconych sytuacyjnym uwarunkowaniom. Mam w związku z powyższym dwie kolejne uwagi, mające w pewnym stopniu charakter rekomendacji co do kierunku dalszych badań.

1. Diagnozując charakter aktywności dialogowej jednostki, nie warto opierać się (tylko) na samopisie własnej aktywności dialogowej /SWAD i inne kwestionariusze/ - lepiej badań bezpośrednio raporty z przebiegającej w danym czasie aktywności (self-reports). O tym wspomniałem już poprzednio.
2. Warto poświęcić dużo większą uwagę sytuacyjnym, interpersonalnym uwarunkowaniom rodzaju aktywności dialogowej, zamiast analizować związki między bardzo ogólnymi cechami osobowościowo-temperamentalnymi a tak bardzo uwarunkowaną społecznym kontekstem aktywnością, jaką jest prowadzenie wewnętrznych dialogów. Można te zależności badać metodami eksperymentalnymi o czym już wspomniałem.

Przed przystąpieniem do prezentacji konkluzji i oceny dorobku mam jeszcze dwa spostrzeżenia. Przynajmniej od kilkunastu lat problematyka roli jaką pełnią w ludzkich zachowaniach złożone procesy umysłowe, **mających charakter wewnętrznych symulacji *possible realities*** /J. Bruner/ jest obecna w głównym nurcie dyskusji naukowych w psychologii. Przykładem są badania nad przetwarzaniem zdarzeń /doświadczeń/ ambiwalentnych lub wzbudzających nostalgię, symulowanie możliwych zdarzeń w przyszłości towarzyszące np. podejmowaniu złożonych decyzji (*future thinking*), definiowanie sytuacji problemowej poprzez ujęcie jej w ramy rozwijającej się osobistej historii lub innej struktury temporalnej (np. *mental contrasting* G. Oettingen). Brak jest mi w tekstach Autorki odniesień do tej szerokiej problematyki. Myślę od odniesieniach zarówno teoretycznych jak i metodologicznych.

Zwrócenie uwagi na zewnętrzne i bardziej „behawioralne” efekty dialogu wewnętrznego i jego różnych odmian sprzyjać powinno integracji podejścia dialogowego z innymi nurtami badań nad procesami symulacji zdarzeń i ich rolą w zachowaniu. Podam przykład takiego możliwego związku. Szereg badań wskazuje że symulacja przyszłości – generalnie *possible realities* - opiera się w dużym stopniu na transformacjach treści zapisanych w pamięci epizodycznej (Schachter). Osoby mające deficyty w zakresie pamięci epizodycznej /np. o podłożu neurologicznym/ mają trudności w konstruowaniu scenariuszy możliwych zdarzeń. Prawdopodobnie istnieje zależność między jakością pamięci epizodycznej, zwłaszcza dotyczącej epizodów społecznych, a tendencją i zdolnością konstruowania dialogów wewnętrznych.

Jedna z podstawowych tez Hermansa – na którą powołuje się zawsze w części teoretycznej swoich publikacji dr Puchalska-Wasył – głosi, że układ interlokutorów występujący w wewnętrznych dialogach jednostki jest zinternalizowanym systemem realnych relacjami społecznymi w których uczestniczy jednostka. Taka ogólna hipoteza daje możliwości nawiązywania do psychologii społecznej i badania wielu torów oddziaływania grupy

społecznej i charakter uczestniczenia w niej jednostki na intensywność, wagę regulacyjną i dominację pewnych rodzajów dialogów wewnętrznych, w które angażuje się jednostka.

Konkluzja

Analiza publikacji dr Puchalskiej-Wasył pozwala stwierdzić znaczny wkład Autorki w poszerzanie wiedzy o roli wewnętrznych dialogów w zachowaniach człowieka. Dr Puchalska-Wasył przeprowadziła dużo badań ciekawych i prowadzących do ważnych konkluzji. Istotną cechą tych badań jest systematyczność w badaniu uwarunkowań, form i konsekwencji dialogów wewnętrznych. Pracę naukową Dr Puchalskiej-Wasył cechuje konsekwencja co do obszaru badawczego, różnorodność pytań badawczych i samodzielność w ich stawianiu oraz solidność analiz statystycznych. Istotną cechą dorobku jest też duża liczba publikacji w czasopismach, głównie międzynarodowych i bardzo aktywny udział w wielu konferencjach naukowych. Sądzę, że na tle innych badań powstałych w kręgu konceptualizacji Hermansa i jego kontynuatorów, badania Autorki wyróżniają się bardzo pozytywnie. Niedociągnięcia teoretyczne i metodologiczne które wymieniłem w recenzji są – moim zdaniem – cechą tego obszaru badań i jego konceptualizacji. Jestem przekonany że dotychczasowy dorobek dr Puchalska-Wasył i jej wysokie kompetencje pozwolą jej na ich przewyższenie i wzniesienie na wyższy poziom teorii i metodologii badań nad dialogami wewnętrznymi. **Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że dorobek Dr Puchalskiej-Wasył całkowicie spełnia ustawowe wymagania dotyczące nadania stopnia doktora habilitowanego.**

Jerzy Trzebiński

